

videno slikovno gradivo, med drugim fotografije avtorja z Ottom von Habsburgom in njune korespondence, saj ga je kot član panevropskega gibanja osebno poznal. Slovenci imamo sedaj svoj in v srednjeevropskem prostoru redke izvirne monografski prispevek o za marsikoga zanimivi usodi, življenju in delu prvorojenca zadnjega habsburškega vladarja.

Jurij Perovšek

Barbara Damjan, Filip Dougan, Primož Premzl, Herman Pušnik in Alenka Šelih (ur.), Nepozabljena Klasična gimnazija Maribor.
Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2023, 560 str.

Spominski zborniki, s katerimi ustanova, bodisi izobraževalna ali raziskovalna bodisi podjetniška ali uradniška, obeleži takšen ali drugačen jubilej svojega delovanja, so na Slovenskem že uveljavljena tradicija. Te zbornike, v katerih je običajno popisana zgodovina posamezne ustanove in kjer so zbrane fotografije in pričevanja, v resnici kasneje prebira le malokdo, razen oseb, povezanih z dotično ustanovo, in kakšnega zgodovinarja. Marsikateremu izdajatelju je pomembnejše, da ima zbornik reprezentativen videz, tako da lahko služi kot protokolarno darilo, in bralec pogosto dobi občutek, da so zborniki nastali bolj iz občutka dolžnosti, da ob obletnici nekaj nastane, kot pa zaradi iskrenega

veselja do raziskovanja preteklosti lastne ustanove. Zaradi tega je prijetno v roke dobiti zbornik, kjer je že od prve strani jasno, da je nastal z ljubečo zagretostjo cele skupine ljudi.

Zajeten zbornik *Nepozabljena Klasična gimnazija Maribor* na 560 straneh je takšen projekt. Vpogled v kolofon pokaže, da so vanj vključena besedila 151 avtorjev, tako pokojnih kot še živčih. Avtorji besedil so skušali na karseda privlačen način prikazati zgodovino mariborske klasične gimnazije od njenih začetkov leta 1758 do ukinitve leta 1959, ki je od leta 1892 domovala na današnji Mladinski ulici 9. Uvodni zapisi pojasnjujejo, da se je ideja za monografijo rodila leta 2020 v pogovoru med pravico dr. Alenko Šelih in ravnateljem Prve gimnazije Maribor – svojevrstne duhovne naslednice klasične gimnazije – Hermanom Pušnikom. Kljub omejitvam koronskega časa se je projekt razširil na obilico sodelavcev, ki so radi pristopili na pomoč s podatki, prispevki, spomini in fotografijami. Priprava zbornika je obsegala veliko raziskovalnega

dela v štajerskih arhivih in knjižnicah, ki je razkrilo marsikateri podatek, še neobjavljen v dosedanjih raziskavah.

Uvodnim mislim sledi zgodovinski pregled delovanja klasične gimnazije. Odpira ga članek o njenem delovanju do konca prve svetovne vojne, ki ga je v šestdesetih letih spisal Jan Šedivý. V prispevku v ospredje postavlja slovenske narodnozavedne tendence med gimnazijskimi dijaki in profesorji, prisotne v času po pomladi narodov, in poudarja, da so se tudi nemški dijaki za časa Avstro-Ogrske množično udeleževali neobveznega tečaja slovenščine. Zaradi številnih slovensko obarvanih projektov je bila gimnazija po Šedivýjevi oceni slovensko kulturno žarišče za Spodnjo Štajersko, tudi če jo je nemška skupnost skušala omejevati in ovirati. Gimnazijci so se izkazali tudi na nekaterih nepričakovanih področjih, med drugim kot abstinenti, saj so se pridno pridruževali protialkoholnemu gibanju, ter kot ustanovitelji mariborske mestne knjižnice. Pregled nadaljuje Drago Potočnik s statistično obravnavo medvojnega obdobja, ko je število nemških dijakov upadlo in je narasel delež primorskih emigrantov, čas druge svetovne vojne, ki jo je zaznamovala ponovna germanizacija šole, pa predstavljata poročilo Ivana Mravljaka in seznam gimnazijskih knjig, uničenih med vojno. Težišče poglavja je povojna doba, ki jo kritično pretresa več prispevkov. Prispevek Jureta Mačka tematizira obdobje do reforme v šolskem letu 1957/58, ko je v novem političnem sistemu klasična gimnazija postala preveč meščansko elitistična, zato jo je skušala oblast širše odpreti tudi delavskim in kmečkim množicam. Med mariborsko gimnazijo, ki v to ni hotela privoliti, in oblastjo so nastale tudi politične napetosti, ker je eden od profesorjev na Prešernovi proslavi leta 1946 izražal kritiko sistema ter govoril o nekdanjih dijakih, ki so padli v nemški uniformi. Potekal je postopek defašizacije v obliki odstranjevanja vseh, ki so kakorkoli sodelovali z okupatorjem, prav tako pa so nadzorovali tiste, ki so izkazali naklonjenost do katoliške cerkve. Po raznih tehtanjih, polemikah in sporih je bila gimnazija avgusta 1959 ukinjena. Težavne odnose med gimnazijo in socialistično oblastjo dodatno osvetljuje šolnik Janez Pastar skozi problematiko kaznovanja ideološko deviantnih dijakov leta 1952. Med deseterico teh dijakov so bili tudi Jože Pučnik, Polde Bibič in Peter Božič. Njihov »zločin« je bilo oblikovanje skrivnega literarnega krožka, ki je prav tako ilegalno izdajal glasilo *Iskanja*, kritično do oblasti. Kratkemu intermezzu Braneta Senegačnika o pesmih v ilegalni reviji sledi še en Pastarjev prispevek o ideji samostojne Slovenije, kot se je med gimnazijskimi dijaki Prve gimnazije Maribor, potem ko so bili premeščeni z ukinjene klasične gimnazije, pojavljala že na začetku šestdesetih let, kar je povzročilo nov alarm pri oblastnih strukturah. Sledita še faksimile arhivskega dokumenta, v katerem zgodovinar Metod Mikuž ob rob maturi leta 1954 razmišlja o funkciji klasičnih gimnazij v družbi in o tem, kdo bi se moral na njih šolati, ter ponatis prispevka iz leta 1959, ki ga je napisal Bogo Teplý in predstavlja še en oris zgodovine gimnazije s poudarkom na znanih dijakih. Poglavje zaključuje statistični prispevek Romana Mirnika z analizo tedenskega števila učnih ur latinščine po drugi svetovni vojni.

Tretje poglavje je pravzaprav leksikon štirih ravnateljev in 28 profesorjev ter profesorice Klasične gimnazije Maribor, ki so se s svojimi dosežki in zaslugami zapisali v

slovensko zgodovino. Vsak dvostranski prispevek je opremljen s portretom osebnosti, besedilo pa ponudi biografski očrt s poudarjenimi najpomembnejšimi področji delovanja – in seveda časom, ko so osebe ravnateljemale ali poučevale na mariborski gimnaziji. Med njimi so tudi posamezniki, ki jih poznamo iz štajerske kulture in politike, med njimi Božidar Raič, dr. Janko Pajk, dr. Karel Verstovšek, Janko Glazer, dr. Franc Sušnik, dr. Milan Grošelj, dr. Helena Gizela Stupan in Anton Ingolič. Četrto poglavje se po istem vzorcu nadaljuje s pregledom znamenitih dijakov Klasične gimnazije Maribor; dokumentiranih jih je 116. Pred bralcem se razkriva galerija znanih in manj znanih imen oseb, ki so v Mariboru, na Štajerskem, na Slovenskem in v tujini zaznamovale številna področja: književnost (Stanko Vraz, dr. Jakob Sket, dr. Makso Šnuderl, dr. Bratko Kreft, Edvard Kocbek, Kajetan Kovič), jezikoslovje in literarno zgodovino (dr. Franc Miklošič, dr. Karol Glaser, dr. Matija Murko, dr. Fran Ilešič, dr. France Kidrič, dr. Joža Glonar, dr. Anton Slodnjak, dr. Jože Toporišič), filozofijo (dr. France Veber, dr. Anton Trstenjak), politiko (Andreas Tappeiner, dr. Ivan Žolger, dr. Anton Korošec, Ciril Žebot), vojsko (Wilhelm von Tegetthoff), pedagogiko (Henrik Schreiner), glasbo (Hugo Wolf) in druga. Po statistiki, predstavljeni v uvodu zbornika, je bilo med profesorji in dijaki gimnazije 29 akademikov, osem univerzitetnih rektorjev ter deset pokrajinskih, ministrskih ali vladnih predsednikov.

V petem poglavju je zbranih 54 pričevanj nekdanjih profesorjev, profesorice, dijakov in dijakin klasične gimnazije, od katerih so jih večino (za obdobje po drugi svetovni vojni) zbrali uredniki zbornika, nekaj pa je poobjavljenih pričevanj iz spominov že preminulih oseb. Raznolika pričevanja večkrat tematizirajo napete nemško-slovenske odnose v Mariboru, politične razkole znotraj slovenskega tabora, profesorje, ki so pustili globok vtis, težave in ovire v izobraževalnem procesu, opise izvenšolskih dejavnosti, kot je udarniško delo, ter začetke ukvarjanja s področjem, ki jih je kasneje proslavilo. Kakopak pričevanja vsebujejo tudi kopico anekdot iz šolskih klopi. Na koncu je vključenih tudi nekaj pričevanj nekdanjih dijakin in dijaka Prve gimnazije Maribor.

Zbornik se zaključuje s šestim poglavjem, ki obsega pravzaprav samo kratek zapis Roberta Čepona o pomenu poznavanja grško-rimske antike za razumevanje časa, v katerem živimo, ki kot nekakšen *credo* zaključuje zbornik s sporočilom, da poznavanje antike pomaga pri razumevanju, da obstajajo alternative našim lastnim potem tukaj in zdaj.

Še posebej pri celotni knjigi razveseljuje kakovost njenega tiska in oblikovanja. Založnik, mariborski domoznanski zbiratelj in galerist Primož Premzl, je, tako kot že pri svojih prejšnjih monografijah, skupaj z oblikovalcem Matjažem Wenzlom poskrbel za doseganje najvišjih standardov. Reprodukcije fotografij, razglednic, umetniških slik in dokumentov ter člankov so kakovostne, razporeditev slik in besedila na posameznih straneh je igrivo inovativna, pa tudi raznolike tipografske rešitve za naslove, mednaslove, vmesne citate in glavno besedilo so atraktivne. Bralec dobi občutek, da brska po živopisni starodavni kroniki, ki jo je kronist začinil z izrezki, fotografijami in pripisi na robu.

Nepozabljena Klasična gimnazija Maribor je zbornik, ki bo pač najzanimivejši nekdanjim dijakom klasične gimnazije ter Mariborčanom nasploh, vendar tudi nedomačini iz dela izvemo marsikaj novega, ker lahko služi kot nekakšen mariborski »kdo je

kdo« – galerija tako rekoč vseh pomembnih Mariborčanov 19. in 20. stoletja, saj se je le redkokdo izognil šolanju na gimnaziji. Zaradi zajetnega obsega in množice sodelavcev je mogoče oprostiti peščico tipkarskih napak. Zbornik je zato mogoče razglasiti za ponosen pomnik zgodovinskega pomena klasične gimnazije v mestu ob Dravi.

Ivan Smiljanić

Mateja Čoh Kladnik in Jelka Piškurić, Kazen naj obsojenca prevzgoji. Kazenske ustanove v Ljubljani in okolici, 1945–1954.

Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2024, 326 str.

Znanstvena monografija avtoric Mateje Čoh Kladnik in Jelke Piškurić je izvorni prikaz izgrajevanja kazenskih ustanov v Ljubljani in okolici po koncu druge svetovne vojne, ko je okupatorsko nasilje nadomestilo komunistično nasilje proti vsem nasprotnikom.

Že platnica knjige nam vzbudi občutek tesnobe nad dejstvom, da konec vojne ni pomenil tudi konec zaporov, mučenj, zasliševanj v podzemnih zaporih in drugih temnih prostorih, pozabljenih od sveta, vse z namenom prevzgoje v »človeka novega kova«, kot lahko preberemo že na samem začetku monografije. Glavni namen kazni je bila torej prevzgoja obsojenca v duhu predanosti domovini in v pravem odnosu do družbe, države in dela.

Notranjost platnice nas sooči z dejstvom, da so se po, danes prijetnih lokacijah za sprehode po Ljubljani, nahajale v obravnavanem obdobju tajne lokacije, Centralni zapor Ozne/Udbe, Kazensko popoljševalni zavod/Kazensko popoljševalni dom, taborišča in delovišča. Spomin nanje je s časom zbledel, ali pa sploh ni bil v zavesti ljudi. Pričujoča monografija nas vedno znova spominja, naj se ta del slovenske zgodovine s spoštovanjem zasidra v zavest ljudi.

Monografija temelji na arhivskem gradivu, pri čemer avtorici izpostavljata poročila kazenskega zavoda v Ljubljani v gradivu organov za izvrševanje kazenskih sankcij, poročila državne varnosti in gradivo uprave za organizacijo in kadre, dokumente o zgodovini organov za notranje zadeve, ki se nanašajo na delovanje državne varnosti ter gradivo Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ), ki se hrani v mikrofilmih (serija III). Na podlagi spominske literature in pričevanj avtorici prikazeta bivanjske razmere v kazenskih ustanovah, na deloviščih in ravnanje z obsojenci. Avtorji